

magma

Lia Markelin

Uhkiduvvon álbmot? Geahčastat Suoma sámepolitihkkii

Čeahkkáigeassu davvisámegillii

Uhkiduvvon álbmot?

Geahčastat Suoma sámepolitihkkii

Mii guoská sámiid vuoigatvuođaide Suomas, de leat leamašan ollu buori dáhpáhusat. Dás eai oro leamen stuora váttisvuođas dan ektui ahte sámiin odne leat vuoigatvuođat, vaikko dás leat váilivuodát. Váttisvuođat leat baicca das man ládje dát vuoigatvuođat duođaid galget duohtandahkkojuvvot. Ambišuvdnadássi mii lágas mearriduvvo ii duođai doahhtaluvvo beaivválaš dilis. Stáhta bealis orruleamen beroštupmi čadnojuvvon ovttaskas politihkkáriidda ja stáhtalaš bálvváide: dábálaš bálvvát dihtet hui unnán sámi gažaldagaid birra. Politihkalaččat eai leat doarvá vuoruhuvvon bistevaš návccat vai galgat olahit guhkitáiggi ovdáneami.

Dál leat stuorra váilivuodát sihke sámeielat oahpahusas ja bálvalusain. Vaikko oahppofálaldat ii goassege leat leamašan nu buorre go dál, de leat goalmádasoassi sámi mánáin leat áibbas sámeielat oahpahusa haga. Eai vel sámi klássaid mánát ge oaččo olles vuodđoskuvlafálaldaga sámegillii: lága mielde 51 %. Ii oktage joatkkaskuvla Suomas fála earret go soames ovttaskas sámeielat fáttá. Sosiála- ja dearvvašvuođasuorggis lea bálvalus sámegillii fálaldat mii ii fálojuvvo buohkaide. Sii geat ožžot veahki sámegillii šaddet dávjá duhtat veahki dulkain.

Dattetge lea gielalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuohta mealgat buoret go mii vuoigatvuohta eatnamiidda ja čáziide lea, man ILO-konvenšuvnna dohkkeheapmi ja Deanočázádaga bivddu meannudeapmi duođašta. Professor Veli-Pekka Lehtola lea digaštallan dan go unnitlohkovuoigatvuođat vrd eamiálbmotvuoigatvuođat juhkkovuođat guovtti oassái, ja lea seammás fuomášan ahte mánggat dutkit leat duođaštan ahte Suomas álkibut dohkkehit sápmelaččaid unnitlohkoálbmogiin ja eamiálbmogiin. Sápmelaččat šaddet dasto 'hyvä vähemmistö – hankala alkuperäiskansa': mii mearkaša buorre ja dehálaš unnitlohkoálbmot gain lea riekti oažžut doarjaga iežaset gillii ja kultuvrii. Muhto jus sápmelaččat eamiálbmogiin fal gáibidit maidege – earret eará oamastanvuoigatvuođaid eatnamiidda – de dat adnojuvvo váttisvuohtan.

Okta hehttehus dál orru leamen riikkabeaivi. Guoktelot jagi maŋŋil go dohkkehede sápmelaččaid eamiálbmogiin ja Sámedikki sápmelaččaid ovddasteaddji áhahussan, de Suoma riikkabeaivi dál ii mieđit Sámediggái dan sajádaga mii lága mielde sis lea. Guokte dain deháleamos áššiin sápmelaččaide leat – ILO 169 ja bivdosoahpamuš deanočázadagas – mas riikkabeaivi lea áibbas Sámedikki oainnu ja sámiid eamiálbmotvuoigatvuođaid vuostá. Go Sámedikki oaidnu ja dulkojupmi ii doahhtaluvvo de seammás Sámedikki lobálašvuohta ii doahhtaluvvo. Go riikkabeaivvi vuođđolágalávdegoddi dohkkehii Deanočázadaga bivdosoahpamuša, man vuođđolágalávdegoddi oaivvildii rihkui sápmelaččaid vuoigatvuođaid ja Suoma vuođđolága, de fanahit dohkálašvuođa rájá.

Ollugat oidnet sámi guovlluid oasseváldiid sámiid vuoigatvuođaid ovdánahttima vuostálastin. Oasseváldit ieža gal orrot leamen gergosat doarjut sámi giela ja kultuvrra, ja leat maiddáid dorjon mánggaid dihto prošavttaid nugomat Sámedikki- ja Sajus kulturviesu Anáris. Sámiid miellahtut orot baicca oaivvildeamen ahte guovddážiis lea gažaldat gii galgá meroštallojuvvot sápmelažžan: soames 'earenoamášvuoigatvuođat' mat dušše sidjiide gulaše geat dovddastit iežaset sápmelažžan ii oro vejolaš. Danin ii sáhte ILO konvenšuvdna nr 169 dohkkehuvvot ovdal go dát bealli lea čielggaduvvon ja čielgan.

lešalddis lea áddehahtti ahte sámi guovllu ovddasteaddjit doalvvuhit sámi beroštumiid ovddasguvlui. Muhto sápmelaččat, dahje sii geat álot leat adnán iežaset sápmelažžan, sis eai leat iežaset áirasat dahje ovddasteaddjit riikkabeaivvis. Dát mearkkaša ahte dušše sámi guovllu ovddasteddjiid jietna gullo. Boađus orru leamen dat mii jagi 2015 dáhpáhuvai, go measta olles riikkabeaivi vuostálasttii dan maid ráđđehus ja Sámediggi ledje soahpan, namalassii ahte ođasmahttit Sámediggelága ja ratifiseret ILO 169. Dat nu gohčoduvvon Heinämäki-raporta jagi 2017 rájes – lea raporta man stáhtaráđđi lei dingon soames sorjjasmeahttun dutkin – dorjo Sámedikki oainnu dalle go meannudedje dán nu gohčoduvvon definišuvdnagažaldaga, dat ii oro váikkuhan miellahtuid oaiviliid dán čuoggá hárrái. Dat ipmárdus ahte ILO 169 iige mearkkaš makkárge rievdadusaid sámi guovlluid oamasteamis, iige oro moktege váikkuhan. Dás orruleamen boasttuipmárdus dan hárrái ahte das livčče lean viiddis vuoigatvuođat maid sáhtáše háhkat, danin go dás duođaid lea sáhka doarjumis uhkiduvvon kultuvrra ja giela.

Go gávdnojit mánga sihke sámi ja stáhtalaš prográmma, evttohusat ja čielggadeamet mat gusket sámi gažaldagaide de dát gihppagii eai leat čohkkejuvvon guhkes listu mii čájeha

evttohuvvon doaibmabijuid. Sámediggi ja sámi organisašuvnnat buoremusat dihtet mii ja makkár doaibmabijut dárbbášuvvojit.

Baicca lea áigumuš čalmmustahttit soames guovddáš čuoggáid. Go juo dán gihppaga fuomášuhttima guovddášis lea Suoma almmolaš gustojeaddji politihka sápmelaččaid hárrái, de ávžžuhusat gusket guoskevaš eiseválddiide Suomas.

Árvusatnit Sámedikki

Suoma lágaid mielde lea Sámediggi sápmelaččaid ovtasteaddji ásahus. Beroškeahttá mat adnojuvvojit Sámedikki bargun mearrádussan, de Sámediggi bargá dálá vuodđolága mielde. Nu guhká go láhkamearrádus lea fámus, de ferte maddái Sámedikki fápmu dohkkehuvvot.

Nu go bajábealde aiddostahttojuvvon de eiseválddit geatnegasvuohta ráđđádallat Sámedikkiin dájvja hilgojuvvo, seammásgo Sámedikki oaivilat hilgojuvvojit. Go stuorra ođastusat nugo mat eanadat- ja fuolahusođastusat plánejuvvojit de guovddáš gažaldagat mat gusket sápmelaččaide báhcet olggobeallái. Sihke báikkálaš ja nationála eiseválddit berrejit juo álgu rájes juo váldit oktavuoda Sámedikkiin seammadássásaš beallin.

Okta vuohki movt addit Sámediggái stuorit iešstivrejumi lea ahte Sámediggái sihkkarastojuvvojit doarvái návccat vai sáhtta doaimmahit barggu mii dasa gullá.

Ráddje eanet resursaid

Smávva ruhtahivvodagain lea ollu dahkkon sihkkarastimis sámi giela ja kultuvrra. Duppall meriin livčče nagodan doaimmahit ja olahit duppallit dan mađe go dál. Mearkkašmeahttumis hivvodat kulturrudat, 178 000 leat illá lassánan maŋimus 20 jagis. Mearkkašahtti lassáneapmi gal ii dáidde goaridit Suoma kultursuorggi muhto livččii gal sakka nannen sámi kultuvrra.

Eanas Suoma stáhta sámeapolitihkas Suomas čađahuvvo proševttaid bakte. Vai ovttá giela ja ovttá kultuvrra galgá seailluhit ja ovdánahttit (dahje mánga giela ja mánga kultuvrra) de

gáibiduvvojit guhkitáigásaš ja ulbmillaš vuoruheamit. Eanet bistevaš modealla dárbbášuvvo ja berre ásahuvvot jus galgat ruhtadit dearvvašvuoda ja sámegiela oahpahusa.

Sámegiela bargiid duodai váilot ja berrešii dagahit eanet ángiruššama ja bargama háhkat eanet giellaoahpporesurssaid seammás go lea dárbu rekruteret eanet sámegielaigiid.

Duodas vuoruhit mánáid ja nuoraid

Lea fuolastuhtti ahte sámi giellaealáskahttinprográmma man ráđđehus dohkkehii jagi 2014 ii leat joavdan dobbelii omd. go lea sáhka bistevaš oahpahas mánáide olggobealde sámi guovlluid.

Jus áigumuš lea vuoruhit giela, de lea maddái dehálaš ahte mánát vuoruhuvvojit. Viiddis bargu mii dahkui giellabesiin ferte joatkašuvvot skuvllain ja eará lávddiin servodagas vai ii láhppo dahje jávka go mánát bajásšaddet. Mediafálaldat mánáide ja nuoraide sáhtta áinnas ahtanuššat ja duppalastojuvvot, omd. go oastit buot dan mii lea buvttaduvvon Norggas ja Ruotas.

Oahpahit ja dieđihit

Gelbbolašvuodadassi sámi gažaldagaid ektui Suomas orru ain leat vuollegaš, maddái mearrideaddji ásahusain. Dál orru leamen nu ahte jáhkku, dovddut ja balut deattuhuvvojit eanet go fáktádieđut. Buoridanmonni lea stuoris. Jus gielddalaš oahppoplánaide čállojuvvojit eanet dieđut sápmelaččaid birra, de dat sáhtta leat dehálaš lávki rivttes guvlui. Buot eiseválddit sáhtáše lágidit kurssaid sápmelaččaid sajádaga ja vuoigatvuodaid birra Suomas. Eanet návccat galggaše biddjot dasa ahte virgádit eanet sápmelaččaid buot ministeriijaide ja eará eiseválddiid kantuvraide mat hálldašit ja meannudit sámi áššiid. Ja maddái: háhkat ruđaid vai sáhttit virgádit bistevaš dieđiheaddji Sámediggái. Almmá diehtjuohkinresurssaid haga de lea váttis Sámediggái oidnot ja gullot go gažaldagat mat gusket Sámedikki legitimatehtii ja vuoigatvuhtii meannuduvvojit almmá Sámedikki oaiviliid haga.

(Heaika N. Skum)